

Szczecin, 23.05.2021

dr hab. Danuta Miłaszewicz, prof. US
Uniwersytet Szczeciński
Wydział Ekonomii, Finansów i Zarządzania
Instytut Ekonomii i Finansów, Katedra Ekonomii

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ
PANI MGR ANNY MARII PLUSKOTY
PT. „WPLYW KORUPCJI NA PODSTAWOWE ZMIENNE MAKROEKONOMICZNE
NA PRZYKŁADZIE PAŃSTW EUROPEJSKICH”,
ŁÓDŹ 2021, ss. 196.

Podstawą opracowania tej recenzji jest pismo Przewodniczącego Komisji Uniwersytetu Łódzkiego do spraw stopni naukowych w dyscyplinie ekonomia i finanse dr. hab. Rafała Matery, prof. UŁ z dnia 15 marca 2021 roku. Przedłożona mi do recenzji rozprawa została napisana pod kierunkiem dr. hab. Radosława Pastusiaka, prof. UŁ (promotor), na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego. Recenzowana rozprawa doktorska napisana została w ramach przewodu doktorskiego w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie ekonomia i finanse.

Recenzja tej rozprawy doktorskiej została sporządzona na podstawie art. 179 ust. 1 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. *Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz. U. z 30 sierpnia 2018 r., poz. 1669), zgodnie z rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 r. w sprawie *szczególowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodach doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora* (Dz. U. 2018 r., poz. 261, §6 z zastrzeżeniem zapisów §32). Recenzja zawiera szczegółowo uzasadnioną ocenę spełniania przez rozprawę doktorską warunków określonych w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. *o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* (Dz. U. z 2016 r., poz. 882, 1311 ze zm.). Wymogiem art. 13 tej Ustawy jest by rozprawa doktorska przygotowywana pod opieką promotora, stanowiła oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub oryginalne rozwiązanie problemu w oparciu o opracowanie projektowe, konstrukcyjne, technologiczne, lub oryginalne dokonanie artystyczne oraz wykazywała ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej.

Mając na uwadze treść tego art. recenzję sporządziłam pod kątem cytowanych wymogów ustawy i przy ocenie rozprawy doktorskiej mgr Anny Marii Pluskoty przyjąłam następujące kryteria:

1. trafność, oryginalność i znaczenie podjętej tematyki oraz wyboru tematu pracy,
2. poprawność i kompletność celów rozprawy oraz hipotez badawczych,
3. zawartość merytoryczna pracy wraz z oceną zaawansowania zawartej w niej wiedzy na tle jej układu i struktury oraz poprawność przedstawienia uzyskanych wyników,
4. znajomość metodologii badań i zastosowane metody badawcze,
5. źródła wykorzystane w pracy,
6. strona formalna pracy.

1. Trafność, oryginalność i znaczenie podjętej tematyki oraz wyboru tematu pracy

Recenzowana rozprawa stanowi element szerokiego obszaru badań naukowych poświęconych wielowątkowemu problemowi wzrostu gospodarczego i jego determinantom, w szczególności korupcji. Korupcja jest zjawiskiem obecnym w każdym kraju, ale z różnym jego nasileniem. Występuje niezależnie od systemu politycznego, stopnia rozwoju gospodarczego czy też okresu historycznego. Jej charakter i rozmiar jest jednak z nimi ściśle powiązany. Ze względu na jej główne cechy, do których zaliczyć należy: ponadczasowość i powszechność, pozytywnie należy ocenić trafność i aktualność wyboru problemu badawczego podjętego w rozprawie.

Prowadzone w dysertacji rozważania odnoszą się w szczególności do łapownictwa, stanowiącego jeden ze składowych ogólnego i szerokiego pojęcia korupcji. Szkodliwość społeczna i ekonomiczna towarzysząca temu zjawisku, ze względu na olbrzymi stopień trudności w walce z nim, spowodowana jest w dużym stopniu poziomem świadomości społecznej o zagrożeniach jakie niesie ono dla demokratycznego ustroju, wskazując na patologię w obszarze społecznym, instytucjonalnym, normatywnym i politycznym. Jednak łapownictwo określane często jako przestępstwo „bez ofiar” rozumiane może być jako uzyskiwanie korzyści zarówno przez przyjmującego (łapownictwo bierne – sprzedajność), jak i dającego łapówkę (łapownictwo czynne – przekupstwo). W takim rozumieniu nie dostrzegane są jego koszty i straty ponoszone przez społeczeństwo i państwo. W niektórych kulturach może być nawet akceptowane jako zwyczajowa forma wdzięczności czy możliwości szybszego i skutecznego załatwiania spraw. Słusznie zatem doktorantka napisała we Wstępie, że *...korupcja i jej wpływ na gospodarkę jest uznawana za skomplikowany obszar badawczy. Samo zjawisko jest niejednoznaczne, przez co do tej pory nie została*

sformułowana jednolita definicja korupcji, która mogłaby być uznana za akceptowalna w społeczeństwach różnorodnych pod względem kulturowym... A w związku z tym także badania, ...które przedstawiono dotychczas w literaturze również nie umożliwiają wskazania jednoznacznej relacji między przekupstwem a zmiennymi makroekonomicznymi... Ich wyniki są niejednoznaczne wskazując zarówno możliwość ujemnego, jaki i dodatniego wpływu łapownictwa na gospodarkę w pewnych warunkach i obszarach. Ostatni z cytowanych fragmentów wskazuje, że problem badawczy podjęty w dysertacji był już przedmiotem badań i analiz, nie jest więc bardzo oryginalny. Jednak za pewne znamiona oryginalności recenzowanej pracy można uznać dobór próby badawczej (kraje europejskie ...o poziomie DNB per capita mieszczącym się w przedziale dla państw o średnim dochodzie powyżej średniej i wyższym dochodzie... w okresie 1996-2015) oraz wykorzystanie niemonotonicznych funkcji do ukazania zależności między wskaźnikiem kontroli korupcji i badanymi zmiennymi zależnymi (w tym wczesnej przedsiębiorczości) dla analizowanych gospodarek. Recenzowaną dysertację można uplasować w nurcie badań nad szeroko rozumianymi czynnikami wzrostu gospodarczego, a przeprowadzone w jej ramach badania sytuują ją w ważnym, z punktu widzenia poznawczo-praktycznego, nurcie doskonalenia oceny wpływu korupcji na przyspieszenie/spowolnienie wzrostu gospodarczego. W tym kontekście wybór problemu badawczego i tematu recenzowanej pracy oceniam pozytywnie.

2. Poprawność i kompletność celów rozprawy i hipotez badawczych

W recenzowanej dysertacji podjęto próbę odpowiedzi na następujące pytania:

1. *Jaki jest kierunek i siła oddziaływania korupcji na gospodarkę?*
2. *Czy możliwe jest określenie wpływu korupcji na gospodarkę za pomocą funkcji niemonotonicznej?*
3. *Czy korupcja może sprzyjać rozwojowi gospodarczemu?*

Na tak postawione pytania badawcze poszukiwano już odpowiedzi w poprzednich badaniach prowadzonych przez innych autorów, przywoływanych przez Doktorantkę w jej pracy, i uzyskiwano odpowiedzi twierdzące, co oznacza, że kierunek (różny) wpływu korupcji na gospodarkę potwierdzany był przez przeprowadzone do tej pory badania, natomiast siła jej oddziaływania przez oszacowania parametrów modeli stosowanych w tych badaniach oraz przyjętych w tych modelach postaci funkcji zależności (także niemonotonicznych – 2. pytanie badawcze). Na trzecie z pytań także już częściowo odpowiadano w literaturze i określono warunki w jakich korupcja sprzyja rozwojowi czy raczej wzrostowi gospodarczemu. Jest to potwierdzeniem nieoryginalności samego problemu

badawczego i dlatego uważam, że chociaż pytania badawcze sformułowane zostały prawidłowo to są one nieco zbyt ogólne. Właściwszym byłoby odniesienie pytań badawczych bezpośrednio do specyficznej grupy badawczej, charakteryzującej się konkretnymi warunkami funkcjonowania, czyli europejskich krajów rozwiniętych i rozwijających się. Wskazano by w ten sposób na pewną oryginalność przeprowadzonej analizy w stosunku do już istniejących.

Cel główny pracy został sformułowany jako: *zbadanie wpływu miernika korupcji na wybrane zmienne makroekonomiczne na przykładzie rozwiniętych i rozwijających się państw europejskich*. Jego ilościowe (ekonometryczno-techniczne) sformułowanie skupia się na powiązaniu zmiennych, które będą przedmiotem badań (i metodyce badań) a nie na zjawiskach i procesach, których są one reprezentantami. Moim zdaniem lepiej byłoby gdyby sformułowanie celu głównego miało charakter bardziej ekonomiczny, wówczas mógłby on brzmieć „zbadanie wpływu korupcji na wybrane procesy gospodarcze na przykładzie rozwiniętych i rozwijających się państw europejskich”.

Na s. 7 dysertacji zapisano, że *...cel główny został osiągnięty poprzez realizację następujących celów cząstkowych:*

- I. *Wskazanie najważniejszych zmiennych makroekonomicznych opisujących stan gospodarki i uzasadnienie ich wyboru [rozdział I].*
- II. *Opisanie zjawiska korupcji wraz z charakterystyką jej głównych przyczyn oraz wskazanie jej najdokładniejszego miernika z uzasadnieniem tego wyboru [rozdział II].*
- III. *Ocena skutków korupcji dla rozwoju gospodarczego, inwestycji i przedsiębiorczości, które były postulowane w teorii ekonomii [rozdział III].*
- IV. *Ocena wpływu korupcji na wybrane zmienne ekonomiczne na podstawie dotychczasowych badań [rozdział III].*
- V. *Ocena wpływu korupcji na wybrane procesy gospodarcze na przykładzie rozwiniętych i rozwijających się państw europejskich w celu weryfikacji postawionych hipotez badawczych oraz porównanie ich z wynikami prezentowanymi w literaturze [rozdział IV].*
- VI. *Wskazanie kierunku i charakteru zależności między korupcją a wybranymi wielkościami makroekonomicznymi [rozdział IV].*

Cele te zostały prawidłowo sformułowane, są kompletne i odniesiono je do poszczególnych rozdziałów dysertacji ułatwiając czytelnikowi śledzenie procedury oraz sposobu ich osiągnięcia.

W dysertacji sformulowano następującą hipotezę główną:

H: Korupcja wpływa na podstawowe zmienne makroekonomiczne w sposób nieliniowy.

Poddana ona została weryfikacji przy pomocy trzech hipotez częściowych:

H1: Korupcja wpływa na wzrost gospodarczy w sposób nieliniowy.

H2: Korupcja wpływa na stopę inwestycji w sposób nieliniowy.

H3: Korupcja wpływa na przedsiębiorczość w sposób nieliniowy.

Sformułowane hipotezy są logiczne, niesprzeczne i weryfikowalne. I o ile z hipotezy głównej nie wynika jakie są podstawowe zmienne makroekonomiczne, to hipotezy szczegółowe to wyjaśniają, dlatego uznaję, że zostały one właściwie sformułowane, a wszystkie pozytywnie zweryfikowane w dalszych częściach dysertacji. Inną sprawą jest natomiast czy wybór podstawowych zmiennych makroekonomicznych do badań empirycznych został dostatecznie uzasadniony, ale ten temat poruszę w kolejnej części recenzji.

3. Zawartość merytoryczna pracy wraz z oceną zaawansowania zawartej w niej wiedzy na tle jej układu i struktury

Łączna objętość pracy wynosi 196 stron i oprócz stron tytułowych i spisu treści podzielona została na Wstęp (5 stron), cztery rozdziały (172 stron), Zakończenie (5 stron), bibliografię łącznie ze spisem aktów prawnych oraz netografią (15 stron), spisy wykresów i tabel (2 strony) oraz załączniki (3 strony).

Pod względem merytorycznym praca zasługuje na ogólną pozytywną ocenę. Niemniej jednak chciałabym poczynić pewne szczegółowe uwagi, a część z nich może mieć charakter dyskusyjny. Układ rozprawy jest właściwy, zgodny z przyjętą przez Autorkę koncepcją badawczą. Doktorantka dokonała poprawnego podziału przygotowanej treści dysertacji w sposób typowy dla prac naukowych, gdzie w początkowych fragmentach rozprawy zaprezentowano przegląd rozważań teoretycznych, następnie opisano metodykę i efekty prowadzonych badań własnych, a w zakończeniu sformułowano wnioski, trafnie dobrane i wartościowe pod względem naukowym.

Kolejność rozdziałów i podrozdziałów w treści zasadniczej pracy oceniam pozytywnie, gdyż ma ona uporządkowaną, przejrzystą i logiczną strukturę, która jest jednak nieco zaburzona przez różnicę objętości rozdziałów pracy: rozdział 1. (objętości 20 stron) jest ok. 1,5 razy krótszy niż rozdział 2. (objętości 36 stron), 3-krotnie krótszy niż rozdział 3. (objętości 61 stron) oraz prawie tyle samo krótszy w porównaniu do rozdziału 4. (objętości 54 stron). Swoje szczegółowe uwagi i zastrzeżenia przedstawię wraz z oceną zawartości poszczególnych części rozprawy.

Wstęp do recenzowanej dysertacji doktorskiej zawiera wszystkie istotne elementy, w tym przedstawienie problemu badawczego, uzasadnienie wyboru tematyki pracy, założenia metodyczne (pytania badawcze, cele, hipotezy), wskazanie wykorzystanych metod badawczych oraz zwięzły opis struktury pracy i zawartości rozdziałów.

Rozdział 1. *Gospodarka i jej wzrost*, moim zdaniem najsłabszy w całej pracy, poświęcono krótkiemu przedstawieniu istoty wzrostu gospodarczego, modelu Solowa, głównych czynników wzrostu wynikających z tego modelu oraz innych determinant wzrostu gospodarczego. Szczególną uwagę zwrócono w tym rozdziale na dwie determinanty: inwestycje i przedsiębiorczość. Do prowadzonych w tym rozdziale rozważań mam kilka uwag.

Po pierwsze, wzrost gospodarczy i rozwój gospodarczy są pojęciami, które nie można utożsamiać i stosować zamiennie, wbrew temu co Autorka zapisała na s. 11 *...W części teoretycznej pracy pojęcie rozwoju gospodarczego i wzrostu gospodarczego będzie stosowane w rozumieniu wzrostu dobrobytu i rozwoju gospodarki, ze względu na to, że pojęcie wzrostu gospodarczego mieści się w zagadnieniu rozwoju gospodarczego...* I dalej na s. 26 *...Często stosowanym miernikiem rozwoju gospodarczego jest PKB per capita w ujęciu realnym...* Są to daleko posunięte uproszczenia, które nie powinny występować na poziomie pracy naukowej, jaką jest doktorat. Wzrost dobrobytu i rozwój gospodarki mogą, ale nie muszą, nastąpić dzięki wzrostowi gospodarczemu. Nie wystąpią wówczas, gdy np. wzrost gospodarczy będzie powiązany ze zwiększeniem produkcji „dóbr-plag” (np. zanieczyszczeniem środowiska) czy pogorszeniem dostępu do infrastruktury gospodarczej (np. dróg) lub jej jakości. Na temat wad mierników wzrostu gospodarczego (takich jak PKB) stosowanych do mierzenia rozwoju gospodarczego napisano już wiele i Doktorantka powinna to uwzględnić w swojej dysertacji.

Po drugie, podpunkt 1.3.1. *Znaczenie inwestycji w rozwoju gospodarczym* z przyczyn wyjaśnionych w akapicie wyżej i z faktu, że w części empirycznej pracy uwagę poświęcono jedynie wzrostowi gospodarczemu (wyrażonemu miarą wzrostu gospodarczego *...jako przyrost PKB na osobę w cenach stałych...* - s. 26) a nie rozwojowi gospodarczemu powinien być zatytułowany „Znaczenie inwestycji we wzroście gospodarczym”. Podobnie w odniesieniu do podpunktu 1.3.2. Dodatkowo, podpunkt 1.3.1. zaczyna się na s. 18, ale dopiero na s. 25 w podrozdziale 1.4. znajduje czytelnik jak w dysertacji są definiowane inwestycje. I co ciekawe z przedstawionej definicji wynika, że pojęcie inwestycji (w kapitał rzeczowy) *...dotyczy poniesienia nakładów na odtworzenie środków trwałych oraz zmiany netto poziomów zapasów...* Oznacza to, że pominięte w niej zostały inwestycje netto, czyli nowe inwestycje przyczyniające się do zwiększania zasobu kapitału rzeczowego (przeciwnie niż

w modelu Solowa) i poszerzające zdolności wytwórcze gospodarki. A takie ujęcie inwestycji (pominięcie inwestycji netto) jest nielogiczne z punktu widzenia ich wpływu na wzrost gospodarczy. I stąd moje pytanie, na które oczekuję odpowiedzi podczas obrony: dlaczego tylko inwestycje odtworzeniowe i zmiany stanu zapasów (zapasy netto) zaliczała Doktorantka do nakładów inwestycyjnych w rozdziale 1., a na s. 130 w rozdziale 4. przedstawiła już inną (szerszą i właściwą) definicję inwestycji jako zmiennej, którą wykorzystała w dalszej analizie?

Po trzecie, z celu cząstkowego I. wynika, że w rozdziale 1. nie tylko wskazane zostaną najważniejsze zmienne makroekonomiczne opisujące stan gospodarki, ale także uzasadniony zostanie ich wybór (rozumiem, że do dalszej analizy). I o ile w podrozdziale 1.3. wymieniono dużą ilość zmiennych makroekonomicznych, to w ostatnich jego zdaniach czytamy: *...Katalog determinant wzrostu gospodarczego nie jest zamknięty. W kolejnej części pracy zostaną omówione takie czynniki rozwoju gospodarczego (a nie wzrostu! – dopisek DM) jak inwestycje, działalność gospodarcza i przedsiębiorczość...* Trudno to uznać za wystarczające uzasadnienie ich wyboru.

Po czwarte, na s. 22 Autorka napisała *...Przedsiębiorczość można rozumieć także przez funkcje jakie pełni w naukach ekonomicznych...* – powołując się przy tym na Krzysztofa Wacha, który w swoim artykule z 2015 roku wskazuje na przedsiębiorczość jako funkcję czegoś, np. osobowości, czynności menadżerskich, rynku. Ale to nie jest to samo co funkcje spełniane przez przedsiębiorczość, czyli funkcje przedsiębiorczości. A swoją drogą ciekawe jakie funkcje pełni przedsiębiorczość w naukach ekonomicznych?

Ostatnia moja uwaga dotyczy Podsumowania tego rozdziału. Bardzo pozytywnie oceniam fakt, że każdy z rozdziałów recenzowanej dysertacji kończy się podsumowaniem wskazującym najważniejsze elementy prowadzonych rozważań i wynikające z nich spostrzeżenia. Jednak podsumowanie rozdziału 1. jest bardzo krótkie (mniej niż 1/2 strony) i to nie tylko w stosunku do objętości podsumowań pozostałych rozdziałów, ale przede wszystkim dlatego, że pozostawia w czytelniku pewien niedosyt.

Rozdział 2. *Istota korupcji* prezentuje przegląd różnych definicji korupcji, jej typy i przyczyny zapewniając szerokie i interdyscyplinarne spojrzenie na to zjawisko. Rozdział ten stanowi dobry przegląd literatury przedmiotu utwierdzając czytelnika w przekonaniu o umiejętnościach Autorki w tym zakresie. Nie ustrzeżono się przy tym jednak pewnych powtórek i niedociągnięć. Na s. 37 przedstawiono tabelę 3., a w niej *Wybrane definicje korupcji wg ich ważności* (tytuł tabeli 3). Nigdzie nie wyjaśniono natomiast kto i na jakiej podstawie ustalił ważność tych definicji. Na s. 58 w odniesieniu do syntetycznych miar

i wskaźników korupcji czytamy w pierwszym akapicie: *...Wskaźniki te jednak nie są pozbawione wad, ponieważ „miary korupcji często bazują na subiektywnych odczuciach i przekonaniach, a dotarcie do danych ilościowych dotyczących rozmiarów korupcji ze zrozumiałych powodów jest niezmiernie trudne”¹⁷²*. I dalej w akapicie drugim na tej stronie, że w latach 90-tych XX w. powstały ujednolicone miary korupcji dla różnych państw, które są wiarygodnymi, syntetycznymi indeksami korupcji. W związku z tym nasuwają się pytania: czy miary korupcji opisane w dysertacji są wiarygodne?; czy, jak sformułowano to w II. celu cząstkowym, jest możliwe wskazanie najdokładniejszego (??) miernika korupcji z uzasadnieniem tego wyboru? Problem jest tu, że nie przedstawiono i nie porównano dokładności opisanych w dysertacji wskaźników korupcji. Moim zdaniem w niewystarczający sposób uzasadniono także wybór jednego z nich. Poza krótkim akapitem ze s. 64 (*...Dostępne mierniki przekupstwa nie mierzą w sposób niepodważalny skali korupcji w danym państwie, ponieważ nie ma możliwości zmierzenia korupcji w sposób obiektywny ze względu na jej cechy. Jednakże część wskaźników uznawana jest za dobre mierniki skorumpowania, które pozwalają na przeprowadzanie analiz i wyciągania wniosków. Badania przeprowadzone w kolejnych częściach pracy będą uwzględniały tylko ten miernik, który jest postrzegany jako najbardziej wiarygodny, czyli wskaźnik kontroli korupcji Banku Światowego...*) nie uzasadniono wyboru konkretnego wskaźnika kontroli korupcji jako najdokładniejszego jej miernika. Wybrano natomiast taki, który postrzegany jest (nie wiemy przez kogo, brak przypisów do literatury) jako najbardziej wiarygodny. Nasuwa się zatem kolejne pytanie: dlaczego Doktorantka nie wykorzystała 2-3 mierników korupcji? – tak, jak to uczyniono w innych badaniach, aby zwiększyć ich poprawność, jak sama zapisała na s. 64 w podrozdziale 2.5. Oczekuję odniesienia się przez Doktorantkę do powyższych kwestii podczas publicznej obrony rozprawy doktorskiej.

W bardzo obszernym rozdziale 3. *Wpływ korupcji na gospodarkę* dokonano szerokiego przeglądu głównie najnowszej literatury na temat nie tylko różnokierunkowego, ale także nieliniowego wpływu korupcji na wiele procesów i zjawisk gospodarczych, popierając te rozważania wynikami badań innych autorów. Szczególną uwagę zwrócono w tym rozdziale na przedstawienie istniejącego w literaturze przedmiotu uzasadnienia wpływu łapownictwa na wzrost gospodarczy, inwestycje oraz działalność gospodarczą i przedsiębiorczość. Przedstawiono w nim także najnowsze koncepcje: nieliniowego wpływu korupcji na gospodarkę oraz maksymalnego poziomu korupcji, testowane przez Doktorantkę w empirycznej części pracy. Podkreślić należy, że także w tym rozdziale we właściwy sposób, w oparciu o bogatą literaturę, przedstawiono podstawy analizy przeprowadzonej

w dalszej części pracy, co świadczy o wysokim stopniu zaawansowania zawartej w rozprawie wiedzy teoretycznej z zakresu ekonomii i finansów.

Poza uwagą odnoszącą się do zamiennego stosowana, także w rozdziale 3., pojęć „wzrost gospodarczy” i „rozwój gospodarczy” mam inne drobne uwagi. Pierwsza, na s. 67 Autorka napisała *...W poniższym rozdziale zaprezentowano najważniejsze aspekty wzrostu gospodarczego...* - co nie jest właściwym sformułowaniem odnoszącym się do tego rozdziału, gdyż dokonano w nim przeglądu teorii i badań dotyczących wpływu korupcji na wzrost gospodarczy. Różne aspekty wzrostu gospodarczego przedstawiono natomiast w rozdziale 1. Druga, na s. 80 czytamy zdanie *...W wyniku badań empirycznych w literaturze przeważa teza o negatywnym wpływie przekupstwa na inflację, ponieważ łapownictwo powoduje wzrost poziomu cen...* - w takim ujęciu jest tu przedstawiona raczej pozytywna (dodatnia) zależność, czyli gdy wzrasta poziom cen wraz ze wzrostem łapownictwa.

Rozdział 4. *Wpływ korupcji na najważniejsze zmienne makroekonomiczne na przykładzie wybranych państw Europy* o charakter metodyczno-empiryczny pozwolił na dopełnienie osiągnięcia celu głównego dysertacji i dwóch jej celów cząstkowych (V. i VI.). Rozdział ten wskazuje na ugruntowane umiejętności Doktorantki wykorzystania metod ilościowych i posługiwania się nimi podczas przeprowadzania badań własnych. Wnioski, które wyciągnęła Doktorantka z przeprowadzonej analizy ilościowej mieszczą się w obszarze uzyskanych wyników, co może świadczyć o dyscyplinie intelektualnej Autorki. Dodatkowym atutem tej części pracy jest konfrontacja uzyskanych wyników analizy z wynikami uzyskanymi przez innych autorów, co wskazuje na właściwe umiejętności Autorki w zakresie samodzielnego pisania prac naukowych oraz prowadzenia związanych z nimi badań.

Jednak i do tego rozdziału mam pewne uwagi. Pierwsza, dotyczy grupy badanych państw. W odniesieniu do nazwania tej próby badawczej używane są różne określenia: europejskie kraje rozwinięte i rozwijające się (s. 7), państwa o średnim wyższym dochodzie i wyższym dochodzie (s. 132) lub państwa o dużym dochodzie i dochodzie średnim powyżej przeciętnej (s. 136). Pomijając to, że te określenia nie mogą być traktowane jako synonimy, to sugerują one, że grupa badanych państw jest niejednorodna. Potwierdza to jej skład przedstawiony w tabeli 6, statystyki opisowe dla analizowanych zmiennych zawarte w tabeli 7 oraz wskaźniki kontroli korupcji dla wybranych państw zamieszczone w tabelach 19 i 20. Doktorantka na s. 132 napisała: *...Wybrano do badań państwa [...] podejmujące aktywną walkę z korupcją [...] Do badań wybrano jedynie państwa europejskie, ponieważ cechują się one zbliżonym podejściem kulturowym do problemu korupcji [...] W związku z tym mierniki korupcji będą określały poziom korupcji w określonym obszarze kulturowym, a co za tym*

idzie możliwe będzie poprawniejsze wnioskowanie na podstawie badań z ich użyciem... Nie do końca jestem skłonna zgodzić się z Doktorantką w tej sprawie ponieważ, w badanej grupie mamy kraje, w których instytucje demokratyczne są dojrzałe i mają swoją bardzo długą historię (np. Francja, Niemcy, Wielka Brytania) oraz kraje, które nie mają tak długiego doświadczenia i przez prawie 50 lat w XX w. pozostawały pod pośrednim (Polska, Węgry, Czechy i Słowacja) lub bezpośrednim wpływem ZSRR, jak jego republiki (Estonia, Litwa, Łotwa). Jakość instytucji, także tych sprzyjających ograniczaniu korupcji, jest w tych krajach różna, co w efekcie przekłada się na duże zróżnicowanie ich poziomu PKB per capita (swoją drogą mam pewne wątpliwości co do jego minimalnej i maksymalnej wartości w okresie badawczym podanych w tabeli 7), wzrostu gospodarczego, stopy inwestycji i innych charakteryzujących je zmiennych makroekonomicznych, a tym bardziej wskaźnika kontroli korupcji. Wprawdzie Doktorantka zapisała w sprawie tego ostatniego: *...Wartość minimalna wskaźnika kontroli korupcji na poziomie 1,4 oznacza, że w badaniu nie ma państw najbardziej skorumpowanych, dla których wskaźnik korupcji mieści się w przedziale 0-1, ponieważ takich państw w obszarze badawczym nie ma...* Jest to prawda, jednocześnie jednak maksymalna wartość wskaźnika kontroli korupcji dla badanych państw wynosi 5,0 - czyli rozstęp dla tej zmiennej jest bardzo duży, a 50% państw z badanej grupy osiągała w analizowanym okresie wskaźniki kontroli korupcji mniejsze niż 3,8 (mediana). Stąd moje pytanie, na które oczekuję odpowiedzi w czasie publicznej obrony: czy zdaniem Doktorantki zaliczenie do grupy badawczej dość różnych państw pod względem charakteryzujących je zmiennych nie ułatwiło uzyskania nieliniowych zależności między korupcją a badanymi zmiennymi zależnymi? Czy podzielenie badanych krajów na dwie odrębne grupy badawcze (jedna - kraje o wysokim dochodzie, druga - kraje o wysokim dochodzie powyżej przeciętnej) i przeprowadzenie dla nich odrębnej analizy nie dałoby innych wyników np. liniowych zależności między badanymi zmiennymi?

Druga uwaga, dotyczy wykorzystanych w analizie zmiennych. Na s. 25 w rozdziale 1. czytamy *...Kolejną istotną dla charakterystyki gospodarki zmienną makroekonomiczną jest stopa inwestycji [....] Stopa inwestycji jest mierzona przyrostem poziomu inwestycji per capita...* W podrozdziale 4.3. *Opis danych i metodologia badania* na s. 130 wśród wykorzystanych zmiennych Autorka wymienia *...Inwestycje w środki trwałe per capita (skrót inwestycje p. c.) – jest to wartość inwestycji w środki trwałe brutto na jednego mieszkańca...,* a w podrozdziale 4.4. *Analiza statystyczna i analiza stacjonarności danych* w tabelach 7-10 (ss. 136-140) i na s. 141 w podrozdziale 4.5. *Empiryczna weryfikacja postawionych hipotez* pojawia się zmienna nazwana *Stopa inwestycji*. Nie wiadomo jednak jak rozumiana – czy tak

jak na s. 25 czy też tak jak w objaśnieniach do wzoru [2] umieszczonych dopiero na s. 143, gdzie czytamy: *...Stopa inwestycji – inwestycje w środki trwale brutto w stosunku do PKB danego kraju (USD, kwoty urealnione: rok bazowy 2010)*... Pojawia się zatem pytanie: do jakiej zmiennej charakteryzującej inwestycje w gospodarce odnoszą się wywody prowadzone w empirycznej części dysertacji? Podobna uwaga dotyczy zmiennej *wzrost gospodarczy* – jaką zmienną wykorzystano w badaniach empirycznych, których wyniki zamieszczono w tabelach 7-10 (ss. 136-140) - czy zmienną opisaną dopiero na s. 143: *...Wzrost gospodarczy - przyrost PKB (USD, kwoty urealnione: rok bazowy 2010)*, czy też zmianą przyrost PKB p. c., jak wynika ze s. 159 - *...zmienna opisująca wzrost gospodarczy ($\Delta \ln$ PKB p. c.)*...?

Zakończenie rozprawy stanowi nadrzędną reasumpcję w stosunku do prowadzonych przez Autorkę rozważań teoretycznych i badań empirycznych, generalizuje je wskazując na osiągnięcie celów badawczych i pozytywną weryfikację hipotez. Oprócz tego Doktorantka wyraźnie określiła w nim także ograniczenia badawcze, jakie związane są z przeprowadzonym przez nią procesem badawczym w zakresie wnioskowania, oraz możliwości dalszych badań w tematyce wpływu korupcji na gospodarkę. Niewątpliwie świadczy to o jej dojrzałości naukowej.

4. Pozostałe kryteria oceny dysertacji

Znajomość metodologii badań i zastosowane metody badawcze

Pani mgr Anna M. Pluskota wykazała się dobrą znajomością (czynną i bierną) metodologii badań naukowych w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie ekonomia i finanse: samodzielnie zaprojektowała i przeprowadziła badania empiryczne oraz zinterpretowała i uogólniła uzyskane wyniki; wykazała się umiejętnościami zrozumienia naukowych tekstów oraz sformułowania własnej opinii na temat wartości poznawczej prezentowanych w nich wyników.

Autorce udało się w znacznym zakresie odnieść do sformułowanych pytań badawczych. Także sposób dowodzenia i weryfikacji hipotez przedstawionych w pracy został przeprowadzony poprawnie, dowodząc w ten sposób dobrej znajomości analizowanej problematyki badawczej i odpowiedniego warsztatu naukowego Doktorantki. Większość zaprezentowanych opinii oraz stwierdzeń zawartych w pracy znalazła udokumentowanie bądź w postaci danych empirycznych, uzyskanych wyników badań, bądź w drodze odwołania do literatury przedmiotu, co świadczy o dobrym przygotowaniu Pani mgr Anny Pluskoty do prowadzenia postępowań badawczych. Recenzowana praca ma istotne wartości poznawcze

i znaczenie metodologiczne w zakresie rozwiązywanego problemu badawczego, czyli ustalania różnokierunkowego i nieliniowego wpływu korupcji na gospodarkę.

Wybór metod badawczych należy uznać za odpowiedni do rozwiązania przez Doktorantkę postawionego problemu. Choć literatura przedmiotu opisuje już zastosowane przez Doktorantkę podejście badawcze to w odniesieniu do zastosowanej metodyki badań należy podkreślić, że zaproponowana metoda umożliwia właściwą analizę nieliniowego wpływu łapownictwa na gospodarkę. Na szczególną uwagę zasługuje umiejętność Doktorantki łączenia wątków teoretycznych z ilościową, pogłębioną analizą empiryczną przy jednoczesnym trafnym formułowaniu wniosków wartościowych pod względem naukowym. Doktorantka wykazała się bardzo dobrą znajomością metodyki badań ilościowych, a zastosowane metody zostały dobrane poprawnie i zapewniły osiągnięcie celów badawczych. Oceniając całościowo dysertację mgr. Anny Pluskoty pod względem metodycznym można z całą odpowiedzialnością stwierdzić, że praca odpowiada wymogom stawianym w tym względzie pracom doktorskim.

Źródła wykorzystane w pracy i jej strona formalna

Praca charakteryzuje się dobrym poziomem rozważań naukowych, które zostały przeprowadzone w oparciu o przegląd międzynarodowy dorobku teoretycznego z zakresu ekonomii i finansów. Atutem recenzowanej pracy i elementem wyróżniającym jest zakres oraz forma wykorzystania literatury przedmiotu. Bibliografia pracy składa się z 184 pozycji książkowych i artykułów naukowych, wśród których jedynie ok. 35% stanowi literatura polskojęzyczna. Wykorzystane przez Doktorantkę pozycje literatury mają przede wszystkim charakter naukowy, teoretyczny i empiryczny. W dysertacji wykorzystano także 18 źródeł internetowych, głównie baz danych będących właściwym źródłem danych empirycznych do przeprowadzonych badań. Pomimo kilku, wskazanych wyżej, nieścisłości i niejasności w zakresie prezentowanego przekazu, na pozytywne podkreślenie zasługuje zatem także fakt, iż recenzowana praca doktorska przygotowana została w oparciu o dobry warsztat analityczny. Zakres i forma wykorzystania materiałów źródłowych świadczy o dojrzałości naukowej i bardzo dobrym rozeznaniu Doktorantki w tematyce prowadzonych badań oraz wysokim stopniu zaawansowania analiz ilościowych.

Recenzowana praca została napisana generalnie poprawnym językiem. Brak w niej wprawdzie rażących błędów stylistycznych, interpunkcyjnych oraz tzw. literówek, ale dostrzegłam pewne uchybienia:

- s. 10 ...*Szczegółowo omówiono jedynie kilka zmiennych makroekonomicznych, które mają istotny wpływ na funkcjonowanie gospodarki...* – zmienne mogą obrazować funkcjonowanie gospodarki, ale nie mają wpływu na jej funkcjonowanie.
- s. 16 ...*mogłyby wpływać na wzrost gospodarczy stymulując jego wzrost...* – wymaga przeredagowania eliminującego powtórkę słowa,
- s. 67 ...*występowania pewnego maksymalizującego poziomu korupcji...* oraz s. 123 ...*dlaczego maksymalizujący poziom skorumpowania jest większy niż zero...* - zamiast „maksymalnego poziomu korupcji” i „maksymalny poziom skorumpowania” – zgodnie z tytułem podrozdziału 3.6.,
- s. 83 ...*Powyższe argumenty istnienia zależności między nierównością dochodów a korupcją przyczyniają się do obniżenia wzrostu gospodarczego...* - argumenty nie mogą przyczyniać się do obniżenia wzrostu gospodarczego,
- s. 98 ...*łapownictwo ułatwia zawarcie inwestycji...* - nie wiadomo o co chodzi w określeniu „zawarcie inwestycji”?
- s. 98 ...*nie obawiają się podjąć podobnych działań zagranicą...* - błąd ortograficzny – kto co „zagranica”, ale gdzie „za granicą”,
- s. 112 ...*inwestorzy nie byli wstanie ponieść...* - błąd ortograficzny, „wstanie” to forma 3. osoby liczby pojedynczej czasu przyszłego czasownika „wstać”,
- s. 153 ...*wzrost przyrostu inflacji...* zamiast wzrost stopy inflacji czy przyrost inflacji.

Doktorantka wykazała wysoki stopień opanowania techniki pisania pracy właściwie sporządzając liczne przypisy, tworząc bibliografię, graficzne elementy dysertacji oraz ich spisy, co świadczy o starannej korekcie autorskiej. Jednak i w tym względzie nie ustrzegła się drobnych niedociągnięć. Odwołując się do wielu elementów graficznych zamieszczonych w dysertacji używała słów: poniżej (powyżej), na poniższym (powyższym) rysunku (czy tabeli) zamiast odwoływać się do ich numerów (np. ss. 33, 53, 71, 114, 121, 130, 140). Na s. 121 dysertacji zamieściła natomiast skrótowce (GMM, RE) bez ich objaśnienia, które pojawia się dopiero na s. 130. W tabelach w rozdziale 4. pozostawiła pustą pierwszą komórkę, w której powinno być słowo „Wyszczególnienie”.

Wnioski końcowe

Pomimo uwag sformułowanych w poprzednich częściach recenzji moja ocena pracy mgr Anny M. Pluskoty jest jednoznacznie pozytywna. Podsumowując stwierdzam, że przedstawiona do recenzji rozprawa zawiera wiele elementów wartościowych. W recenzowanej rozprawie Doktorantka:

- sformułowała i przedstawiła bardzo aktualny pod względem naukowym oraz praktycznym problem z zakresu ekonomii i finansów, wymagający wieloaspektowego podejścia i analiz o charakterze empirycznym;
- przedstawiła dość oryginalne rozwiązanie problemu naukowego w warstwie: analizy różnokierunkowego i nieliniowego charakteru wpływu korupcji na wybrane gospodarki krajów europejskich oraz spostrzeżeń mających walory aplikacyjne dla innych gospodarek;
- wykazała się w wysokim stopniu posiadaniem wiedzy teoretycznej w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie ekonomia i finanse, w szczególności w odniesieniu do tematyki jakiej dotyczy rozprawa;
- we właściwy sposób przeprowadziła proces dowodzenia i weryfikacji hipotez oraz interpretacji uzyskanych wyników, co wskazuje nie tylko na dobrą znajomość analizowanej problematyki badawczej, ale także odpowiednie przygotowanie warsztatu naukowego i badawczego Doktorantki;
- dowiodła, że posiadała umiejętność prowadzenia pracy naukowej w sposób więcej niż zadowalający.

Reasumując, praca Pani mgr Anny Marii Pluskoty pt. *Wpływ korupcji na podstawowe zmienne makroekonomiczne na przykładzie państw europejskich* spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim w art. 13 ust. 1 obowiązującej ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Może być ona podstawą do kolejnych etapów postępowania o nadanie stopnia naukowego doktora w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie ekonomia i finanse. W związku z powyższym wnioskuję do Komisji Uniwersytetu Łódzkiego do spraw stopni naukowych w dyscyplinie ekonomia i finanse o przyjęcie rozprawy i dopuszczeniu jej do publicznej obrony.

Janina Wiśniewska